

Čím častěji jezdil do Německa, tím intenzivněji se zaobíral, odhlížeje od sebe, intelektuálním a politickým děním. A opět bylo čemu se divit a co obdivovat. Muži a ženy, které na svých cestách potkával, si stěžovali na restaurační tendence svého národa, o němž hovořili tónem skoro naprostého opovržení. Zjistil, že to *in puncto* těchto tendencí není horší než jinde, neboť všude měli strach před zlým vlkem. Co oproti tomu pro něj bylo velkým překvapením (a toto poznání zahrnovalo fakt, že strach je překonán), byla skutečnost, zároveň úlevná i nezvyklá, že nové mozky této země jsou orientovány doleva. Nechtěl je snad učit levicovému, zpochybňujícímu světonázoru? Tím, kdo se nyní měl učit a poznávat, byl však on sám. Stál někde v sousedství Heinricha Manna. Oni však (i tady pro ně byly příznačné tempo a efektivita)

znovuobjevovali Waltera Benjamina, na něhož si z předválečných časů vzpomínal jen nejasně a matně. Nebyl tváří v tvář těmto bystrým duchům, kteří dále rozvinuli a do nejjemnějších diferencí rozpracovali adornovský slovník, právě on mužem restaurace, a nevynášel na světlo boží jen vyčpělé moudrosti z roku raz dva? Ale nenechal se zkrušit, dál vykládal svá moudra, jimž bylo tolerantně nasloucháno, a nakonec se i opravdu radoval z toho, že slyší v této zemi výrazné subverzivní hlasy. Jenom se někdy necítil úplně dobře: nejen proto, že ten či onen s udivujícím chvatem přehodil v literární interpretaci výhybku od Wilhelma Stapela¹ k Lucienu Goldmannovi,² nýbrž kvůli obtížně definovatelnému duchovnímu násilnictví německého modernismu a zvyklostem nového německého levicového myšlení. Musím přiznat i toto? Když německé hlasy mluvily na můj vkus příliš bombasticky o analýzách Rolanda Barthese, začala se mne zmocňovat neomluvitelná nostalgie po nevalných řečech špatného Carossy a nevalných dílech dobrého Wiecherta.³ Nikdy nevyrovnatelný

1/ Wilhelm Stapel (1882-1954), hitlerovský teolog. Pozn. překl.

2/ Lucien Goldmann (1913-1970), francouzský filozof a literární teoretik. Pozn. překl.

3/ Ernst Wiechert (1887-1950), ve své době hojně čtený německý spisovatel, odpůrce nacistického režimu. Pozn. překl.

účet mezi touto zemí a mnou se řídil dábelskou násobilkou: počítalo-li se přesně, pak na mé straně vycházel pololevicový kulturní konzervativce, zatímco moji partneři dospívali k výsledku, podle něhož byli naprosto jasně levicovými intelektuály ověřené kvality. Zkoumající cestovatel se musel sklonit před prokazatelnými fakty. Do údivu se vmísila uspokojení rozličného typu. Rozhodně tu proběhla proměna, k níž si musel každý správně smýšlející jedinec blahopřát. Během studené války se většina německých duchů, kteří měli srdce na správné levé straně, zasazovala o každou myslitelnou svobodu, občanskou, uměleckou i pedagogickou; bylo možné jen entuziasticky přitakávat. Neplatila tu námitka, že tato posedlost svobodou, tak netypická pro německou inteligenci a německé duchovní ladění, je jen záležitostí permanentního útěku vpřed a plodem odvržení nedávné odporné minulosti. Motivace neměnila nic na objektivních faktech. Kdo k tomu byl disponován, mohl diskrétně obdivovat lest ideje, jež dala vzniknout přímočaré levicové inteligenci oklikou přes imperialistický výboj a lidské utrpení, nevysvětlitelné velmocenským šílenstvím. Ať je tomu jakkoli a ať se jakkoli hloupě chovala mytická figura zvaná lest ideje: byl tu historicky bezpříkladný fakt rozhodné levicové německé *intelligenza* včetně dotud nevídaného jevu, že se tato levicová inteligence neopírala o Židy, ba ti

v ní skoro nebyli zastoupeni. Vše, co pravicově orientovaný provincialismus před desetiletími předhazoval Židům, uskutečňovali ti, kteří měli německý původ, tak sebejistě, že by bývalým židovským spolupracovníkům berlínských časopisů *Weltbühne* a *Tagebuch* přecházel sluch i zrak. Radikální a sřímavý výsměch, rozkladná dekompozice doposavad posvátných statků, boj proti německé kýčovitě pohodovosti a proti stejně kýčovitě rozechvělé citovosti, skvělé opovrhování vrchnostenskou povýšeností, nevraživost vůči jakémukoli patriarchálnímu chování, chuť bojovat za naprostou erotickou emancipaci, demontáž tradovaných estetických norem a kritérií – čistá německá krev to udělala nesrovnatelně lépe a nekompromisněji než tehdejší Židé. Právě z tohoto důvodu a při plném vědomí vlastní progresivní dynamiky nepotřebovali noví Němci žádné Židy ani reemigranty, kteří byli náhodou nežidovského původu. Pokud se nějakí objevili, byli přijímáni svobodomyšlně a s pokrokovou shovívavostí. Přijali hned baviče, tu prodejce vzpomínek, pak dali slovo pesimistickému filozofu-humanistovi, poté zase zanedbanému přeživšímu z koncentračního tábora. Úhrnem vzato projevovali málo zájmu o to, aby znova ožila židovská i nežidovská emigrační literatura a bývalá levicová publicistika. Z triumfálního tažení domů, o němž exulanti bujaře snili, se stal vystřízlivělý a nezajímavý návrat těch, kteří

novým ročníkům této země neměli už co říci ani jim nemohli nic předhazovat. Triumf jim byl ukraden: nikoli, jak by si mnozí mysleli, reakcionáři, nebo dokonce nacisty, nýbrž vpřed se řítící levicovou inteligencí, jež se nedokázala pustit do namáhavého odklizení, které jí příslušelo, a přitom sentimentálně tlachat. Na jednu hromadu se vyházelo vše, co bylo nutné kriticky zlikvidovat: octl se tam Griese, Blunck a Stehr, Carossa spolu s Emilem Straußem, Bonsels i Löns a vůbec všichni, které měla německá duše v oblibě. Avšak kupu vyházených knih nenahradila levicová, případně zpola levicová nebo minimálně neškodná liberální literatura, kterou nacisté pokládali za neuměleckou, či dokonce zvrhlou. Cestou ke smetišti se vytrousili: Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Alfred Döblin, Bruno Frank, Leonhard Frank, Franz Werfel, Albert Ehrenstein – výčet by byl nudný. Zapomenutými autory se zaobíraly ještě tak semináře několika profesorů nebo příležitostné vzpomínkové výstavy, které stejně šířily jen náladu *pompes funèbres*.¹

Je nápadné, jak se do tvých úvah opět a opět zadními vrátky vkrádají nečasové úvahy. Každý totiž musí připustit, že z toho Židé a vyhnanci – a nechme stranou vzpomínkové ceremonie i málo spontánní veřejně podporovanou kulturní

1/ Pohřební bratrstvo. Pozn. překl.

nápravu - nevyšli tak špatně. Jako důkaz může posloužit kafkovská renesance v prvních dvou poválečných desetiletích. Nevzpomnělo si snad v tomto případě Německo na německy píšícího Žida, který byl v jistém smyslu také v exilu, jelikož během dvanácti osudových let nemohla vyjít žádná z jeho knih? Neprokazovala se snad obrovská posmrtná úcta emigrantu Musilovi? Neovládl Bert Brecht skoro na dvě desetiletí německé divadlo? Nebyl znovu objeven Žid Broch, který také emigroval? Můžeš odhlédnout od toho, že židovští emigranti, ať už se jmenovali Adorno, Horkheimer, Ernst Bloch nebo Herbert Marcuse, byli pro mnoho ročníků německých poválečných studentů klíčovými pedagogickými osobnostmi? Nebyl znova studován Siegfried Kracauer, Walter Benjamin či Wilhelm Reich? Nebyl opět přijat Paul Celan a Nelly Sachsová? Brány se otevřely těm, kteří promlouvali v této době, a dokonce zůstala pootevřená dvířka i pro ty, s nimiž si nikdo nevěděl rady. Z úcty před jejich osudem. Řada jich zůstala na cestě. Jenže to je normální proces, jakým dějiny ducha zpracovávají své obsahy. Co vlastně jsou dějiny ducha a v čem tkví jejich normální proces selekce? Lámal jsem si nad tím hlavu, když jsem putoval Německem a bavil se s Němci. Rozbitým hlavám to moc dobře nemyslí: nedospěl jsem k žádnému závěru a i teď stojím pouze před otázkami. Nebylo tomu tak, že se Kafka

opozděně a v plné parádě vrátil do Německa přes Paříž jmenovitě prostřednictvím „středo-mořského Kafky“, tedy Camusovým prostřednictvím? (Toto téma věnuji libovolnému studentovi píšícímu disertační práci.) Kromě toho bylo všechno židovské – od Kafky a Celana až ke známému bestselleru padesátých let o židovském vtipu – pikantní exotika. Zdálo se mi, že opozděný ohlas Kafky, o němž jeden Francouz napsal: *esprit judéo-germanique que la mode nous impose*,¹ byl projevem německého poválečného zoufalství: Němec si připadal jako oběť *Procesu*; mysteriózní síly, jimiž mohli být stejně dobře nacisté jako obratní vychovatelé *après-guerre*,² z něj udělaly hmyz. Pak už mechanismus jednou uvedený do pohybu fungoval automaticky. I toto jsou dějiny ducha, tato čínorodost podléhající zákonu setrvačnosti, jež se mnohdy vleče dosti dlouho a poté náhle skončí. Tato setrvačnost ochabla mnohem dříve v případě Roberta Musila a předtím ještě v Brochově případě. Většina pohřbů, slavnostních stejně jako ubohých, se vysmívá jakékoli interpretaci i epifanickému zmrtvýchvstání. Zachovávají dějiny ducha to, co má trvalou hodnotu, či má hodnotu to, co uchovávají? O hodnotové autonomii ještě nikdy

1/ Židovsko-německý duch, kterého nám vnucuje móda. Pozn. překl.

2/ Po válce. Pozn. překl.

nikdo nic přesvědčivého nepověděl. Pokud však jde o hodnotu jako sekundární jev duchovně historického uchovávání, pak se před diktátem pozitivního neskloním a nepřestanu tvrdošijně předhazovat Němcům, že se odřekli jednoho ze svých nejlepších: Heinricha Manna. Mysleli si, že nemusejí naslouchat nedostižně jasným slovům morálních požadavků a intelektuální noblesy, protože si byli tak jisti svou přímou cestou? Mann je opravdový muž, zkrátka Mann. Rovněž s významnějším bratrem byli Němci rychle hotovi. „Podúřednický jazyk“, řekl mi jednou převelice vzdělaný německý autor. Tedy jsem si po x-té přečetl popis Montkawovy¹ nenápadné smrti. Němečtí podúředníci byli géniové rozumu a srdce. Může být, že pokud Němci trpí ztrátou paměti, jde-li o některé součásti vlastního dědictví, pak je to v důsledku překotného pohybu vpřed, a ne, jak jsem Němcům podsouval, kvůli odporu vůči emigrantům, skrývajícím se za blahovolně přijímanými svědectvími. Je možné, že dialektickou hru odvrhování a uchovávání neřídí žádný pořadající princip, protože kdyby tu byl a počínal si alespoň zpola rozumně, potom by nějaké následnictví i následovníky zanechali nejen Heinrich a Thomas Mannové, ale i spisovatel jako Hans Henny

1/ Postava z románové tetralogie Thomase Manna *Josef a bratři jeho*. Pozn. překl.

Jahn: v jeho případě by přetrval minimálně román *Perrudja*, jenž z formálního a filozofického hlediska předjímal mnohé z budoucnosti. Zápas s větrnými mlýny. Neohýbá nás nějaký diktát, ale - a to velice hluboko - násilí positivity. Nářek se připouští, neboť nemusí být nezbytně ubohý. Jasná mysl možná nebyla jasná dost, třeba i ona jednou potemní. Ubohá útěcha pro toho, kdo je už dávno zbědovaný. Tolik vzácných osobností zemřelo, a ostatní si jdou svou cestou, pak padnou jako mrtví ptáci. Připustíš ale alespoň to, že se německé vědomí vyjasňovalo a rozvrhovalo s pomocí těch několika, kteří byli v roce 1933 vypuzeni. Na konci budeš muset přiznat, že demarkační linie z roku 1933, pokud vůbec kdy platila, nemůže být dále vedena jako Hundertwasserova spirála i v době poválečné. Tvůj emocionálně fixovaný referenční systém byl v době, kdy ses vydával na své výzkumné cesty, už dávno imaginární. Hraniční čára mezi dobrem a zlem byla nejspíš rozpoznatelná ve specifickém světle období třetí říše a exilu, zatímco osvětlení jiné doby vytváří zase jiné optické efekty. *Jeu de mirage*.¹ Neexistuje žádný pohled ani reflexe, jež by dovolovaly nahlédnout různé odrazy jako rozumně uspořádané. Spolehnutí je jenom na čas jakožto činitele proměny, na čas, jež lze jenom násilně

1/ Optický klam. Pozn. překl.

klást naroveň s historickým stáváním. To, co je správné, určuje daná přítomnost: dnešek má oproti včerejšku vždycky pravdu. Vzdej se emocionálně fixovaných systémů, které už se smrtícím efektem vykrytalizovaly v *idée fixe*. Již se k ničemu nehodí. Proč se držet pojmu emigrace, této archiválie, která už nevyhovuje sociálnímu poli dnešních událostí. Příklad: Feuchtwanger a Heinrich Mann jsou zapomenuti, *protože jsou zapomenuti*. Zbytek je literatura. Jakýmsi zbytkem je *odpor*. Utopii a princip naděje je možné projektovat zpětně. Jestliže smím myslet a jednat s ohledem na to, co má být, pak také smím přinejmenším zmínit to, co by bylo mělo být. Lidská důstojnost je vzpoura proti takové či onaké danosti, ale je rovněž revoltou proti minulosti ztracené v bytí. Odpor je dovolen nejen vůči tomu, co se děje; ani to, co se odehrálo, není nutné přijímat. Lidská důstojnost je také toto: Voltaire protestující proti zemětřesení v Lisabonu, pan X protestující proti tomu, aby byl zapomenut Heinrich Mann. Žádná logodicea nemůže čelit nerozumu skutečnosti. Rezistence vůči nevratnosti času je nezczitelné lidské právo. Porušení základů principu reality je bláznovství - a to odpovídá za jistých okolností, byť nikoliv vždy a všude, na nerozum bytí precizně a s logikou lidskosti.

Na jeho výzkumných cestách ho podvědomě provázela spolu s užaslým údivem i bláznovská

revolta proti běhu času a jeho optice. Mimo hru zůstalo to, po čem emigrace toužila a v co rozumně doufala. Němci, kteří se svižně vynořili z ničeho, se stejně svižně přenesli nejen přes svou nechutnou nedávnou minulost, ale i přes její negaci ztělesněnou exulanty. Byli jinde, a to i v případě, že si vybudovali svou ideovou stavbu s pomocí toho či onoho navrátilce. Pravda byla, že taktovku drželo několik málo mužů, kteří se vrátili z exilu, ať natrvalo, či jen na čas. Zvláště jim učaroval onen muzikolog, na něhož zaměřil svou pozornost Thomas Mann, a už mu nezazlívali, že byl v emigraci. On i další, spolu s ním, posléze po něm (a také lépe než on), zprostředkovali radostné a naléhavé poselství hegelovské a marxistické dějinnosti. Nebylo učenlivějších a nadanějších žáků než Němci. Útěk do abstraktní historicity Němce zachraňoval před jejich konkrétními dějinami, které je ve své krajní koncentraci zcela katastrofálně dovedly do pekel. Dialektická ostrost ducha nejvyššího stupně převedla to neredukovatelné, co se v této zemi událo a co nešlo zjednodušovat, do sterilních myšlenkových struktur, v nichž byla nepochopitelnost na stejné úrovni jako cokoliv jiného. *Dialektika osvícenství*¹ – již v *lumières* byly obsaženy všechny hrůzy jako ještě neviditelné

1/ Dílo Theodora Adorna a Maxe Horkheimera. Pozn. překl.

stíny. Fašismus - neboť existoval zjevně jen on, a nikoli originální a nezaměnitelná skutečnost státu SS - byl záležitostí kritické reflexe. Smrt, to nebyl z Německa mistr.¹ Byla fašistická nebo fašistoidní. Skutečné krutosti, nad nimiž se nebylo třeba pozastavovat, když se spustila učenecká debata v namáhavém pojmovém jazyce, poněkud nabyly rysů pohádek. Pohádek o krutostech. Abstraktní reflexe jim ubírala na hrůze. To, co bylo, se neobjevovalo jinak než jako anekdotický přídavek, který byl vykázán do příslušných mezí. Filozofové nedělali nic jiného než svou povinnost a jejich žáci uskutečňovali to, k čemu měli nakročeno. Vůdcové *Vorwärts*² byli tady a zaveleli. Oddíl poslechl a vyrazil. V seminářích byla hrůza transsubstancionalizována. Teď mohl každý, aniž by na něm ulpěla historická špína, nastoupit cestu k zítřku. Kdo se tvrdošíjně ohlížel, protože jeho pohled jednou provždy utkvěl v minulosti, se brzy jevil jako reakcionář: tak na svých výpravách poznal kromě děsu i skromnost. Nejlepší bylo mlčet a nebýt nápadný. Učitelé, kteří se vrátili z exilu, byli spojenci - ne, nikoli dospívajících Němců, kteří by byli ještě na svém prudkém útěku schopni unést tíži dějin a jenom chtěli, aby se

1/ Narážka na verš z básně Paula Celana *Fuga smrti*. Pozn. překl.

2/ Noviny německé sociální demokracie. Pozn. překl.

jim při tom pomohlo, ale samotného nezvratného běhu času. Tak obstarali nastupujícím generacím intelektuálů kromě ostrého slovníku také běloskvoucí *levicové* svědomí: nalevo pak nebilo už srdce, jehož metaforická existence byla beztak přísně vykázána do světa kýče; nalevo stál onen spekulativní a ctižádostivý rozum, který se mohl osvědčit stejně dobře v hegelovských studiích jako v technické vynalézavosti.